Галина Черненко,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, теорії та
методики початкової освіти
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».

E-mail: chernenko.galyna@gmail.com

ORCID 0000-0003-2080-3946

Halyna Chernenko,
PhD in Pedagogy Assistant Professor of
the department of Pedagogy, Theory and
Methodology of Primary Education
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University».

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

У статті розкрито проблему формування світогляду в молодших школярів при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Обґрунтовано поняття «світогляд», виділено та охарактеризовано види світогляду (народний, науковий, буденний, теоретичний, індивідуальний, масовий). Обґрунтовано основні структурні елементами світогляду (погляди, уявлення, знання, переконання, вчинки). Визначено, що світогляд – це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціального суб'єкта та органічно влітаються у його вчинки та норми мислення.

Проаналізовано інтегрований курс «Я досліджую світ» та доведено його ефективність щодо процесу формування світогляду в молодших школярів.

Ключові слова: світогляд, види світогляду, інтегрований курс «Я досліджую світ», молодші школярі.

The article considers the problem of the formation of the world outlook among junior pupils in the study of an integrated course «I Explore the World». The concept of the «world outlook» is substantiated from different perspectives, types of world outlook (folk, scientific, everyday, theoretical, individual, mass) are distinguished and characterized. The basic structural elements of the outlook (views, representation, knowledge, beliefs, deeds) are substantiated.

It is determined that the world outlook is a system of principles, knowledge, ideals, values, hopes, beliefs, views of the meaning and purpose of life that determine the activity of an individual or social subject and organically interwoven with their actions and norms of thinking. From another point of view it is proved that the world outlook is not only a sum of knowledge about the world, it is a synthesis of forms of knowledge and diverse feelings, values, meanings of comprehension of the human world, a personal vision of their own problems, not only the process of assimilation of the finished knowledge, experience, values, but also the perception of the world through the needs of personality development.

The content of the integrated course «I Explore the World» is analyzed. The author has investigated that the purpose of the course is the personal development of junior schoolchildren on the basis of the formation of a holistic image of the world in the process of assimilating various types of social experience, which covers the system of integrated knowledge about nature and society, value orientations in various spheres of life and social practice, methods of research behavior that characterize the ability of students to solve practical problems. The main ways and conditions of the process of junior pupils' world outlook formation are highlighted and the effectiveness of the course «I explore the world» in this process is proved.

Keywords: world outlook, types of world outlook, integrated course «I explore the world», junior pupils.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги освіти в Україні поставити перед шкільною освітою мету, що передбачає всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання

впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової та громадянської активності [Закон України «Про освіту», 2017]. Для реалізації даної мети важливу роль відіграє в освітньому процесі формування світогляду школярів. Адже світогляд визначає загальну спрямованість особистості, її прагнення, стійкість характеру, відображається на всьому складі людини: поведінці, діях, звичках, нахилах, здібностях, поглядах і т.д. Можна стверджувати, що світогляд є ядром суспільної й індивідуальної свідомості. Тому на сьогодні проблема формування світогляду в молодших школярів є надзвичайно актуальною.

Ураховуючи сучасні вимоги Нової української школи й головну її мету – всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових і індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [Типові освітні програми, 2018: с. 92] процес формування світогляду потребує нових підходів та методів досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему світогляду досліджували як відомі науковці та педагоги, що увійшли в історію, так і сучасні. Адже ця проблема була і залишається актуальною.

Підґрунтям педагогічного розв'язання проблеми формування світогляду підростаючого покоління є творчий доробок відомих видатних педагогів та науковців Г. Ващенка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Форми та методи виховання світогляду в школярів виявлено та обґрунтовано у працях О. Артюхової, А. Васильєва, С. Гончаренка, В. Демиденко, Г. Кондратенко, В. Ільченко, Л. Потапюк, Ю. Руденка, О. Шаповал та ін.

Важливими умовами формування світогляду школярів вважають упровадження інтегрованих курсів, життєвий досвід учнів та врахування їх як вікових так і психологічних особливостей (К. Гуз, В. Ільченко, Т. Михайлова, Л. Потапюк, М. Ратко, О. Шаповал та ін.). У дослідженнях таких учених як Н. Бібік, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, В. Ільченко, Т. Ковальчук, О. Савченко, Г. Тарасенко, С. Якименко та ін. розкрито окремі аспекти розвитку світорозуміння дитиною навколишньої дійсності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування поняття «світогляд», характеристика видів світогляду та процес формування світогляду в молодших школярів при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу. Ідейними засадами початкової освіти є презумпція талановитості дитини, цінність дитинства, радість пізнання, розвиток особистості, здоров'я, безпека, гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей і потреб, формування загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості. У процесі реалізації основної мети початкової освіти в молодших школярів формуватиметься світогляд.

Світогляд є однією з форм самосвідомості людини і суспільства, необхідною умовою їх життєдіяльності.

Як зазначає В. Вілков «світогляд – це система поглядів, звернених на об'єктивний світ і місце людини в ньому, на ставлення людини до довколишньої дійсності та самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, погляди, ідеали, принципи пізнання й діяльності, ціннісні орієнтації» [Вілков, 2004: с. 306].

У світогляді за допомогою відчуттів, образів, понять, ідей, теорій відбувається освоєння різних типів відношення «людина – світ» [Вілков, 2004: с. 307].

Світогляд – це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціального суб'єкта та органічно вплітаються у його вчинки та норми мислення [Діденко, 2001: с. 214].

З іншої точки зору світогляд – це не лише сума знань про світ, це синтез форм знання і різноманітних почуттів, цінностей, смислів осягнення світу людини, особисте бачення своїх власних проблем, не тільки процес засвоєння готового знання, досвіду, цінностей, а й сприйняття світу через потреби розвитку особистості [Діденко, 2001: с. 213].

Якщо світогляд розглядати із точки зору зміни його змісту в процесі практичного освоєння світу і його теоретичного усвідомлення, то основними структурними елементами постають:

- погляди (відображення свідомістю людини дійсності, яка відповідає певним потребам та інтересам);
- уявлення (збережений і відтворювальний у свідомості людини образ раніше сприйнятого у світі, а також творення бажаного й очікуваного результату);
- знання (система наукових істин, які придбані в результаті вивчення індивідом накопичення людством соціального досвіду);
- переконання (міцні погляди, які ґрунтуються на визнанні їх правильності незаперечної, тобто переконання відображають упевненість особистості в правильності своїх поглядів та ідеалів);
- вчинки (дії як елемент структури світогляду припускають уміння людини використовувати знання, реалізувати переконання у конкретних життєвих ситуаціях, виражаючи особисту позицію, ставлення до людини, природи, держави, суспільства і ін.) [Мазоха, 2005: с. 118-119].

Досліджуючи проблему світогляду, науковці його структурують та поділяють на різні види.

Так, учені В. Вілков та О. Салтовський поділять світогляд на: *буденний та теоретичний* (через форми відображення і відповідні їм об'єкти); *індивідуальний і масовий* (через відмінності об'єктів світоглядного відображення).

Буденний світогляд виникає як відображення щоденної діяльності людини. Передусім через почуття, настрої, емоції, логічно не оформлені уявлення. Буденний світогляд відображає світ і людське буття, як правило, без з'ясування їхньої сутності, причин, усвідомлення закономірностей виникнення [Вілков, 2004: с. 310].

Теоретичний світогляд ґрунтується на таких формах відображення, як поняття, концепції, теорії, гіпотези. Теоретичний рівень світогляду характеризується логічною стрункістю й оформленістю. Явища і події що відбуваються, пояснюються на основі розуміння їхньої сутності, знання причин і закономірностей [Вілков, 2004: с. 311].

Індивідуальний світогляд відображає специфіку, неповторні риси людської особистості, особливості її існування, життєвого досвіду, унікальність духовного світу окремої особистості, її цілей та цінностей [Вілков, 2004: с. 312].

У масовому світогляді відображається те, що властиве життєдіяльності багатьох людей, а також те спільне, що характерне для буття людей на певних історичних етапах у межах певних культур [Вілков, 2004: с. 311].

За твердженнями Д. Мазохи та Н. Опанасенко світогляд поділяють на науковий та народний.

Основними ознаками наукового світогляду є формування поглядів і переконань на основі пізнання законів розвитку природи, суспільства і мислення, сукупність філософських, суспільних, політичних, економічних, етичних і естетичних знань [Мазоха, 2005: с. 118].

Народний світогляд – це система історично зумовлених поглядів, переконань, ідеалів, які відображено у фольклорі, міфології, національній психології і характері певного народу, його культурно-історичних традиціях [Мазоха, 2005: с. 118].

У процесі формування світогляду складаються індивідуальність людини, її переконання та життєва позиція.

Вище сказане дозволяє переконуватися в тому, що всі види світогляду будуть формуватися у молодших школярів при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Адже молодший школяр, вивчаючи різнобічно навколишній світ, сприйматиме, осмислюватиме, оцінюватиме його, визначаючи своє місце в ньому.

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (за О. Савченко) є особистий розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі [Типові освітні програми..., 2018: с. 212].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» (за О. Савченко) охоплює такі освітні галузі: громадянську, історичну, соціальну, здоров'язбережувальну та природничу.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що громадянська та історична освітні галузі сприяють формуванню громадянської компетентності, готовності школяра до змін через осмислення зв'язків між минулим і сучасним; вироблення активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до свобод і прав людини; формування толерантного ставлення до оточуючих та набуття досвіду життя в соціумі [Типові освітні програми..., 2018: с. 96].

Соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі передбачають, насамперед, формування соціальної компетентності, активної громадянської позиції школяра; застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження здоров'я, добробуту та розвитку [Типові освітні програми..., 2018: с. 96].

Вивчення природничої освітньої галузі дозволяє сформувати компетентності в галузі природничих наук, техніки і технології; опанувати знаннями, уміннями і способами діяльності, які забезпечують успішну взаємодію з природою; сформувати основи наукового світогляду, відповідальності й природоохоронної поведінки школярів у навколишньому світі [Типові освітні програми..., 2018: с. 95].

Тематичну основу курсу «Я досліджую світ» складають змістові лінії, що охоплюють інтеграцію вище зазначених освітніх галузей, а саме:

– «Людина» (пізнання себе, своїх можливостей, здорова і безпечна поведінка);

– «Людина серед людей» (стандарти поведінки в сім'ї, суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці);

– «Людина в суспільстві» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства; пізнання свого краю, історії, символів держави; внесок українців у світові досягнення);

– «Людина і світ» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв);

– «Людина і природа» (цілісність природи, взаємозв'язок об'єктів і явищ, відповідальна діяльність людини у природі, залежність між діяльністю людини і станом довкілля) [Типові освітні програми..., 2018: с. 213].

При вивченні курсу «Я досліджую світ» процес формування світогляду в молодших школярів буде здійснюватися ефективніше коли школярі будуть виконувати різноманітні завдання дослідницького характеру. Так, наприклад: дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить); дослідження-спостереження (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?); дослідження-пошук (запитання, передбачення, встановлення логічної послідовності явищ, подій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить?), догадка, висновок-узагальнення) [Типові освітні програми..., 2018: с. 213].

Можуть бути запропоновані орієнтовані види навчальної діяльності. Так, наприклад, у методичних рекомендаціях «Я досліджую світ» (автори О. Вашуленко, В. Бевз, Т. Єресько, О. Трофімова) запропоновані різні прилади (їх характеристика і опис), які допомагають людині досліджувати природу і навколишній світ (термометр, смартфон, лінійка, терези, телескоп, бінокль, мікроскоп, лупа і ін.).

О. Коршунова, Н. Гущина у своїх методичних рекомендаціях «Я досліджую світ» пропонують дослідити «Що таке навколишній світ?» «Як я пізнаю світ?» (Наприклад: «Розкажи про себе? Що тебе оточує вдома, на

вулиці, за містом? Чим відрізняється школяр від дошкільника? Що змінилося у твоєму оточенні? За допомогою яких органів чуття людина пізнає світ?»).

Саме такі завдання, на нашу думку, сприятимуть ефективному процесу формування світогляду в молодших школярів.

Аналіз змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та методичних рекомендацій дозволяє виділити основні шляхами формування світогляду молодших школярів, а саме: оволодіння науковими знаннями (виділення провідних світоглядних ідей, понять; поняття про особистість та її роль; розкриття фактів, явищ, виявлення причин та взаємозв'язків у навколишньому світі); організація освітнього процесу (включення школярів у самостійну пізнавальну діяльність; усвідомлення, розуміння, оцінювання фактів і явищ; емоційність школярів та відстоювання своїх позицій); залучення школярів до позакласної та позашкільної роботи (участь в гуртках, диспутах, конференціях і ін.); організація досвіду поведінки учнів (розуміння світу і себе в ньому; виявлення позицій і переконань; власний вибір і доведення своєї думки).

Висновки. Дослідження даної проблеми свідчить, що для формування світогляду молодших школярів необхідно враховувати такі умови: правильний добір найважливішого фактичного матеріалу в межах тем інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який ефективно впливатиме на формування світогляду, пробуджуватиме емоційне ставлення учнів до матеріалу, який вивчають; застосування інноваційних методів і прийомів, що сприятимуть пізнанню школярами на розуміння взаємозв'язків у природі й суспільстві та розкриття причинно-наслідкових зв'язків між предметами та явищами в їх розвитку; створення найкращих умов і найцікавіших ситуацій, коли в школярів виникає інтерес до пізнання світу, суспільства, природи; здійснення експериментальної дослідницької діяльності; врахування індивідуальних особливостей учнів, рівня та якості їх життєвих понять і уявлень про суспільство і природу; організація досвіду поведінки, створення ситуацій, які вимагають виявлення позицій, переконань особистості, вибору в кожному конкретному випадку оптимального варіанту практичних дій з урахуванням конкретних обставин і умов; систематичне залучення учнів до пізнання самого себе, природи, людей, суспільства, світу та розуміння взаємозв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

- Вашуленко, 2018 – Вашуленко О. В., Бевз В. Г., Єресько Т. П., Трофімова О. Г. Я досліджую світ. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 6 с.
- Вілков, 2004 – Вілков В. Ю., Салтовський О. І. Людина і світ: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
- Гудінг, 2003 – Гудінг Д., Леннокс Д. Світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ: УБТ, 2003. 416 с.
- Діденко, 2001 – Діденко В. Ф., Діденко Л. В., Кондрашова-Діденко В. І. Людина і світ: навчальний посібник. Київ: «Вища школа», 2001. 227 с.
- Коришунова, 2018 – Коришунова О. В., Гущина Н. І. Я досліджую світ. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 6 с.
- Мазоха, 2005 – Мазоха Д. С., Опанасенко Н. І. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.

Нарочна, 1969 – Нарочна Л.К. Формування світогляду учнів при вивченні природознавства в початкових класах: методичні рекомендації. Київ: Видавництво «Радянська школа», 1969. 89 с.

Типові освітні програми, 2018 – Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1-2 класи. Київ: ТД «Освіта-Центр плюс», 2018. 239 с.

REFERENCES

Vashulenko, 2018 – Vashulenko O.V., Bevz V.H., Yeresko T.P., Trofimova O.H. Ya doslidzhuu svit. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita», 2018. 6 s.

Vilkov, 2004 – Vilkov V.Iu., Saltovskiy O.I. Liudyna i svit: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004. 352 s.

Hudinh, 2003 – Hudinh D., Lennoks D. Svitohliad: dlia choho my zhyvemo i yake nashe mistse u sviti. Kyiv: UBT, 2003. 416 s.

Didenko, 2001 – Didenko V.F., Didenko L.V., Kondrashova-Didenko V.I. Liudyna i svit: navchalnyi posibnyk. Kyiv: «Vyshcha shkola», 2001. 227 s.

Korshunova, 2018 – Korshunova O.V., Hushchyna N.I. Ya doslidzhuu svit. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita», 2018. 6 s.

Mazokha, 2005 – Mazokha D.S., Opanasenko N.I. Pedahohika: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. 232 s.

Narochna, 1969 – Narochna L.K. Formuvannia svitohliadu uchniv pry vyvchenni pryrodosnavstva v pochatkovykh klasakh: metodychni rekomendatsii. Kyiv: Vydavnytstvo «Radianska shkola», 1969. 89 s.

Typovi osviti prohramy, 2018 – Typovi osviti prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. 1-2 klasy. Kyiv: TD «Osvita-Tsentr plus», 2018. 239 s.

УДК 373.5.016:57

DOI 10.31470/2308-5126-2019-44-2-150-162

Борис Чернов,

*кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри географії, екології
та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».*

E-mail: olimp-geograf@ukr.net

ORCID 0000-0002-5376-0412

Наталія Довгань,

*студентка 4 курсу
спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».*

E-mail: olimp-geograf@ukr.net

ORCID 0000-0001-6972-6350

Borys Chernov,

*Ph. D in Pedagogics, Professor,
Head of the Department of Geography,
Ecology and Teaching Methods of the
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University».*

Natalia Dovgan,

*4 year student
specialty «Biology»
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University».*

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ЗАПИТАННЯХ-ЗАВДАННЯХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ БІОЛОГІЇ

У статті розкрито проблему реалізації методів навчання у запитуваннях-завданнях шкільних підручників із біології. Здійснене дослідження вперше в дидактиці біології ставить проблему реалізації методів навчання біології, класифікація яких проведена за рівнями пізнавальної діяльності учнів, у системі запитувань-завдань підручників з біології, оскільки в структурі методичних компонентів підручників вони є вирішальними у засвоєнні учнями змісту освіти. Розроблено критерії аналізу запитувань-завдань підручників, які допоможуть вчителям біології розробляти власну систему